

Живота Филиповић

др Ханс Фогел: "Ваљево - сећања једног швајцарског лекара на српско-турски рат", издавач E. Lopfe-Benz, Поршах, Швајцарска; година издања није наведена

(Dr. med. Hans Vogel, Valjewo, Erinnerungen eines Schweizer Arztes an den serbisch-türkischen Krieg, Druck und Verlag E. Lopfe-Benz, Borschach s. a.)

Неће деловати баш оригинално, јер такав суд до сада је изречен о многим књигама, али напосто морам да кажем: "Ваљево - сећања једног швајцарског лекара на српско-турски рат" јесте необична књига. Читалац који је у почетку буде читао трагајући за сведочанствима о нашој прошлости, покушавајући да препозна догађања, личности и места, поредећи је са другим делима о истом времену и овом нашем поднебљу, па и са делима других страних аутора, на крају увиђа да је прочитао узбудљив роман чије радње попут мреже спајају многе градове широм Европе: од Ваљева као централне тачке, нити те мреже се протежу до Београда, Земуна, Ниша, Скопља, а од страних градова до далеког Торнхавна на Фарским острвима, до Копенхагена, Луцерна, Солуна и Цариграда.

О аутору нам је познато следеће: Доктор Ханс Фогел (Vogel) родио се 21. јуна 1887. године у Луцерну. Његов отац, Алберт Фогел, био је такође лекар. (У књизи о Ваљеву посвећен му је један пасус.) Др Ханс Фогел радио је у Луцерну као лекар опште праксе и гинеколог. Доста је путовао: са Валтером Мителхолцером, швајцарским летачем и оснивачем прве швајцарске ваздухопловне компаније, данашњег Swissair-а, летео је у Абисинију (Етиопију), као лекар пратио је једну филмску експедицију у Сијам (Тајланд) и Кину, а потом је путовао у Персију (Иран) и Авганистан, на Мале Антиле и у Непал. Поред ове о Ваљеву, написао је и књигу "Кина без маске". Умро је у Луцерну од последица обољења јетре које је задобио у Индији. У Луцерну данас живи његов

син Ханс Фогел, лекар у пензији, а у Хергисвилу кћи Матилде Шумахер-Фогел.

Под један, прљавштина на улицама. ("... данас нисам био обуо ципеле, већ чизме на шнирање, и честитао сам себи на тој идеји, јер не само на коловозу, него и на тротоару главне улице, прљавштина је лежала до изнад чланака.") Под два, пси луталице. (Већ првог јутра у Ваљево странац добија "браунинг" и савет: "Најбоље средство је одмах пуцати чим видите чопор тих бестија што су упола постале вукови и по могућности одмах једног убити. Чим падне, они други ради доручка навале на њега, а у међувремену човек може да се спасе.") Под три, стенице. ("Никада не бих помислио да ћу те гамади једном видети на окупу у тако незамисливом мноштву и да ћу уништавајући је свакодневно траћити толико драгоцених сати.")

Овим редом се на самом почетку књиге "Ваљево" нижу невоље које у овом граду сналазе сваког. Њихова жртва је у овом случају сам аутор књиге Др Фогел. Да бисмо њега додатно представили, довољно је да цитирамо прву реченицу Предговора ("Као млад лекар учествовао сам на страни Србије у првом балканском рату"), а његов однос према Србији и разумевање за владајуће неприлике показује крај Предговора ("Свакако да у свакој земљи, јер то је напросто у људској природи, има недаћа које непристрасном посматрачу пре падају у очи у ратна времена. Али симпатичном српском народу, чији сам успон до позиција велесиле и сам доживео са искреном радошћу, дугујем трајну захвалност за све гостопримство што је долазило из срца, а које сам тамо уживао, и за све занимљиве доживљаје у тој земљи.")

Доктор Фогел долази у Београд фебруара 1913. године, и то независно од Међународног црвеног крста, а на основу приватног уговора са српском владом. После неколико дана возом преко Крагујевца стиже у Ваљево. Одседа у хотелу "Балкан" на четврт сата хода од станице. "Налазио се у као под конач правож главној улици места, која је, уосталом, била и његова једина улица, виша од два спрата није била ниједна кућа у целом граду." Сутрадан, приликом ранојутарње шетње, употпуњује се слика стечена после првог виђења града, при доласку, и сусрета са већ поменутом прљавштином, а стиче се први утисак и о Ваљевцима. "Прошетао сам два или три пута горе доле целом улицом, а онда ми је било доста суморности којом је одисала цела паланка. Упркос бљештавом зимском сунцу, једносратни кућерци, од којих су неки према улици имали малу баштицу, остављали су неизрециво сиротињски и безутешан утисак. Ранораниоци добри Ваљевци као да нису били, све је још спавало, и то, наравно, при брижљиво затвореним прозорима." Касније доктор Фогел неће баш често шетати ваљевском улицом, већ и због презаузетости и због прилика под којима ради. Можда зато он у својој књизи мало говори о граду и његовој околини. Топоними су веома ретки, а ретко се помињу или описују и институције или зграде у којима су смештене.

Опширно се, наравно описује болница, за коју се каже: "...лежала је на једном брежуљку, удаљена око пола сата од града. Била је смештена у старој артиљеријској касарни, једној четвороспратној згради исте оне страшне, хладне ружноће какву показују све касарнске зграде на свету. Просторије су биле препуне болесника[...]. У њој је тренутно лежало пуних шесто људи." Затим се описују очајни услови за опоравак болесника и за рад особља, али и све што се у болници догађа, укључујући и понеку згону, а препричавају се и ратни доживљаји са разних страна о којима казују болесници. Стенице су преплавиле и хотел и болницу и борба против њих захтева усред рата разрађену стратегију посебне врсте. Доста детаљно се приказује чиме се служе симуланти да би избегли или одложили повратак на фронт и како лекари доскачу њиховим смицалицама, као и како доскачу гусларима - јер целодневно гуслање што допире из болничког круга може и да смета премореним медицинарима. Једну од тема чак чине односи Срби - Албанци, и ко би да на ову ватрицу долива уље, може и овде наћи захвалног материјала. Присутни су и обични "лоши међуљудски односи". (Као жртва тих односа, када се успротиви својим претпостављенима, корумпираном разроком пуковнику и мајору алкохоличару, доктор Фогел ће на крају морати да напусти Ваљево.)

Под заједничким насловом "Ваљево" подведен је и други, нешто обимнији део књиге, назван "Београд", у којем доктор Фогел описује службовање у Београду, а на крају и одлазак из Србије преко Ниша и Солуна.

Писац овог приказа не слаже се са мишљењима која је пре читања књиге чуо са две-три стране - да је она писана хладно, надмено, без симпатија према Ваљеву и Србији. Можда се таква мишљења заснивају на свему што је у књизи речено, а овде цитирано, о суморности, прљавштини, стеницама, као и на неповољној слици неколиких лоших Срба. Цитирано место из Предговора, а таквих у књизи има још, говори управо о симпатијама према српском народу. Сем тога, зашто би човек без симпатија према Србима из скровитости своје неутралне земље дошао на балканско ратиште излажући се свакојаким опасностима, поготово што његов уговор са српском владом није укључивао осигурање живота.

Као што је на почетку поменуто, година објављивања није наведена, али издавач (у писму мени као преводиоцу) претпоставља да је књига објављена између 1945. и 1948. године. На основу ауторовог запажања у Предговору може се закључити да је писана у време другог светског рата, када је при распремању нашао "одавно заборављени дневник" са описима доживљаја које је "у младалачком авантуризму" записивао. С обзиром да је књига настала на основу дневничких записа и на временску одаљеност од три деценије између настајања записа и настајања књиге, схватљива је непрецизност у погледу имена и неке друге непрецизности или нетачности, мада мора се рећи има и нетачности које потичу из необавештености. Са дистанце стварног времена, релативизира се време догађања у књизи. Иначе је било и

остало немогуће да коњаници "у рано јутро" пођу из Ваљева, а да већ "око подне" стигну у предео настањен Албанцима. А можда је временска дистанца побркала и неке просторне односе. Део књиге посвећен Ваљеву односно опис свог одласка из њега, писац завршава реченицом: "Овог пута воз напустих у Шапцу на Сави и гиздавим малим речним паробродом [...] заплових према Београду и према новим искуствима." Возом се из Ваљева за Шабац никада није могло путовати. Биће да је писац возом стигао из Забрежја на Сави - пруга Забрежје-Ваљево саграђена је 1908. године, а у оно време се од Забрежја даље према Београду стварно путовало бродом.

Ако се прихвати тврдња да је књига "Ваљево" у ствари роман, онда неће бити потребно да се доказује да је она прилично добар роман. Захваљујући и добром стилу и језику, књига садржи одломке који се могу сматрати прозом високог ранга. Ту спадају неки успели описи предела (рецимо приликом једног излета у неко село крај Ваљева), људских судбина (непредвидљиво деловање сифилиса кроз више генерација једне породице), затим неки изванредно остварени ликови (пре свих префињени лик старог данског лекара званог Деда) и људске везе (на пример скоро надземаљски однос између шведског пара доктора Аксела и сестре Кристине) и призори људске патње (логор за оболеле од колере у Нишу где страдање превазилази све виђено у Ваљевској болници). Казивања личности, описи неких догађаја и неких ликова развијени су у посебне приче, често и анегдотског садржаја или на други начин хуморно обојене. Разноликост ликова и живота страних медицинара чији су се животи стекли у зараћеној Србији (међу којима је највише оних високих људских и стручних особина, а тек ту и тамо понеки шарлатан) представља уопште једну од најзанимљивијих компонената књиге. Читаоцу остаје ускраћена понека огољена чињеница, истраживачу историјска грађа, али ће књига за читаоца представљати догађај посебне врсте који сеже и у историју и у живот.